

BARCELONA FREAK SHOW

Història de les barraques de fira
i els espectacles ambulants,
del segle xviii al 1939

Autor: Enric H. March

Pròleg de Xavier Theros

» L'Ajuntament de Barcelona i Viena Editors, publiquen *Barcelona Freak show. Història de les barraques de fira i els espectacles ambulants, del segle xviii al 1939*, d'Enric H. March, una crònica de la Barcelona de l'espectacle popular més fosc.

» Es tracta del retrat d'una Barcelona desapareguda, habitada per tota una galeria de personatges curiosos, exòtics i sovint clandestins, que sobreviuen a còpia de sorprendre i meravellar espectadors i passavolants.

» Un estudi documentat que narra, al mateix temps, l'evolució de la ciutat, des del punt de vista industrial i urbà, però també social.

» El dimecres, 1 de desembre a les 19 h tindrà lloc la presentació del llibre al Circ Històric Raluy (Port Vell). Hi participaran Enric H. March, autor del llibre, i Xavier Theros, historiador.

Per espectacles itinerants i barraques de fira s'entenen tots aquells espectacles que durant el segle XIX i primera meitat del XX oferien espectacles populars al marge dels circuits habituals, com podien ser els teatres i els circs. La recerca exhaustiva en hemeroteques ha donat fruit i és possible escriure una història de l'oci popular a Barcelona, fins ara gens coneguda. És, a la vegada, una història que ens parla del desenvolupament de la ciutat de Barcelona des del punt de vista industrial i urbà.

Fa molts de temps que conec l'Enric H. March, i que comparteixo amb ell una passió semblant per la crònica de la nostra ciutat. A més, a tots dos ens uneix un interès comú per la cara B de la història barcelonina, tradicionalment entesa com un joc de burgesos mecenes i grans arquitectes, i que sovint ha oblidat la part més fosca, fins i tot més sòrdida, del nostre passat. En contrast amb el relat de la Barcelona dels grans esdeveniments cívics, de les poderoses nissagues locals i dels creadors que van deixar la seva petja en l'imaginari col·lectiu, existeix una altra Barcelona de tavernes miserables i funcions excèntriques que avui en dia feririen la sensibilitat de l'espectador modern.

Aquest és un viatge a la part oculta de la nostra condició humana, allà on les meravelles i els monstres comparteixen espai. Un recorregut per un món perdut, anterior a la nostra societat audiovisual, on la deformitat i l'alteritat atreïen l'atenció d'un públic delerós d'experimentar sensacions fortes. Allò que es podia veure en una barraca de fira, a mig camí entre el circ i el gabinet de curiositats, formava la rebotiga vergonyant dels espectacles benestants que s'oferien al teatre o a l'òpera, al mateix temps que eren el mirall convex on es mirava tota la comunitat.

Inicialment, els pobles van creure en races grotesques, formes humanes a mig camí entre la bestialitat i la civilització. En la cartografia clàssica, les ubicacions d'on no hi havia informació eren qualificades com a terres de monstres. La deformitat i la malaltia eren percebudes com un càstig diví, i les seves víctimes, com a pecadors impenitents que feien visible en el cos la seva culpa. Els estranys estaven vinculats a terrors supersticiosos que anunciaven mals averanys i desgràcies. Tanmateix, tan antic com aquestes creences, també hi havia un interès lúdic per determinades condicions físiques o mentals. Aquest seria el cas dels nans, mantinguts com a bufons en les corts de la reialesa. O els orats, protagonistes de les festes populars en una època en què totes les poblacions mantenien el seu foll autòcton, de qui es podien burlar durant les celebracions.

A finals de l'edat mitjana, l'exploració i la descoberta del planeta van canviar la ubicació del monstre, el van acostar a un nou públic i el van dur fins a la porta de casa. A partir de llavors, els espectacles itinerants que acompanyaven les grans fires comercials del continent europeu van presentar tota una cosmogonia de feres exòtiques portades des de colònies llunyanes, però també de dones barbudes, homes elàstics i éssers gegantins o minúsculs que s'exhibien a la curiositat pública per poques monedes. L'èxit d'aquestes col·leccions de rareses, sobretot a partir de l'època barroca, exemplifica el

pas d'una cultura que expressa por envers allò que és diferent a una de nova que contempla les extravagàncies de la natura com un passatemps excitant.

La Il·lustració va començar a donar respostes a les singularitats naturals, al mateix temps que convertia aquest coneixement en un catàleg de novetats i curiositats, que es proposaven a l'espectador com una mostra de cossos dissecats i impossibles. És el moment dels animals amb dos caps o sis potes, vistos amb fascinació per un públic cada cop més receptiu als fenòmens i als experiments científics. A partir d'aquell instant, molts invents, des del globus fins a l'electricitat, faran la seva aparició com un espectacle popular, fins a l'arribada del cinema, un teatre tecnològic que neix en una barraca de fira.

En aquesta història dels espectacles ambulants a la capital catalana, l'Enric ha investigat un camp difícil de definir, d'una gran riquesa reflexiva i estètica, on es barregen les habilitats circenses, els zoològics animals i humans, les llanternes màgiques, les fantasmagories, els diorames o les exhibicions de monstres. Una barreja de gèneres menors que formen el relat d'un oci urbà alternatiu a l'oficial, que en el segle XIX van gaudir d'una gran expectació mediàtica i que van prefigurar molts debats morals que ens arriben fins als nostres dies. La visió d'un ésser humà tractat com una bèstia dins d'una gàbia, exposant les seves deformitats o exhibit pel sol fet de pertànyer a un poble exòtic, va provocar innovadores polèmiques sobre els límits d'allò que es podia mostrar en públic, sobre les fronteres del bon gust.

Les primeres notícies d'aquesta mena d'espectacles es remunten al segle XVIII, quan l'exhibició de monstruositats va començar a atraure un públic majoritari. A casa nostra, la Rambla acabada d'urbanitzar va ser la ubicació perfecta per a les companyies itinerants que visitaven la ciutat. Per les notícies de la premsa sabem que les barraques, inicialment instal·lades en descampats fora muralles, es van traslladar progressivament a locals públics, des de teatres o cafès fins a domicilis particulars, on presentaven una gran varietat de propostes. Malabaristes, il·lusionistes o caps parlants compartien escenari amb figures grotesques, o amb germans siamesos. La imaginació a l'hora d'abordar aquests números era quasi il·limitada; tota raresa o peculiaritat podia ser l'origen d'un petit o gran negoci escènic. La gent reclamava novetats i tot un exèrcit d'empresaris agosarats buscava constantment la manera de complaure-la. Així, en els solars buits de la part baixa de la Rambla, en una zona certament marginal de la ciutat, es van començar a veure les primeres fires ambulants. Curiosament, allò que més tard seria el Barri Xino, en carrers com Montserrat o del Migdia, va ser el lloc escollit pels ensinistradors de feres, els teatres mecànics o les exposicions de deformitats. Allí van triomfar les col·leccions d'animals salvatges i rars, com les *ménageries* d'ensinistradors com Mister Polito, Mister Charles o Mister Ponsolle. A part d'espectacles de rates, gossos i micos savis, o les cabres i els ossos ballarins dels números més estripats.

L'escassa entitat d'aquestes propostes explica que, molt sovint, no apareguessin als diaris, cosa que fa encara més difícil localitzar la seva presència Barcelona. A vegades, en coneixem l'activitat pels records d'algun cronista que ens diu haver vist parades d'animals monstruosos, gegants, obesos mòrbids o persones de dos caps, que només

apareixen de tant en tant als rotatius de l'època. Si ja resulta prou complicat resseguir aquestes exhibicions a través de la premsa escrita, molt més ho és encara quan, sovint, no s'hi mencionen. No obstant, epítom del que és petit i el que és efímer, els espectacles ambulants semblaven gaudir de bona salut, malgrat la manca d'atenció per part dels mitjans de comunicació. D'aquesta manera sabem que, a principis del xix, encara era estrany veure una d'aquestes representacions a Barcelona, mentre que poques dècades després ja semblava haver-se convertit en una proposta de lleure força popular i coneguda.

La Rambla no va ser l'únic escenari d'aquestes funcions. Així, el teatre dels Caputxins, a la futura plaça Reial, va acollir des de gimnastes acròbates fins a diorames animats o números de prestidigitació. A la mateixa plaça, en el que havia estat l'hort dels monjos, es van mostrar animals com una foca, o un tapir acompanyat d'una exhibició de bèsties dissecades que incloïa una ovella de sis potes i un gat amb dos cossos. I més tard s'hi veuria l'anomenat Circo del Huerto de Capuchinos, que organitzava baralles d'animals a l'estil de París. Altres indrets que van veure espectacles de rareses van ser el Palau Reial Menor o la plaça de braus del Torín, a la Barceloneta, des d'on s'enlairaven globus aerostàtics i on actuaven funambulistes i acròbates, i s'organitzaven combats entre ossos, braus, i fins i tot elefants. Així mateix, en aquella primera meitat del segle xix apareix una nova atracció: els museus anatòmics, amb un peu a la ciència i l'altre directament a les barraques de fira. Allí la medicina conviu amb la delectació morbosa per veure els estralls de les malalties venèries o les curiositats naturals.

A mitjans de segle, tots aquests serrells de l'art escènic troben un espai on instal·lar-se durant un temps. Aquesta nova ubicació va ser l'actual plaça de Catalunya, que va acollir barracots de fusta on s'anunciava un gat amb ales o una dona geganta que havia fugit amb el seu amant, un nan de quatre polzades. Dominada per la presència mítica del Circ Equüestre Barcelonès, la plaça i els seus voltants també van ser el cau d'una nova generació d'arriscats ensinistradors de feres salvatges, com el famós Jean Baptiste François Bidel, de qui diu la llegenda que es passejava per la Rambla amb una lleona sense corretja. O Constant Redenbach, la nèmese de Bidel, propietari d'un autèntic zoològic ambulant. En aquells anys es van arribar a exhibir grans taurons i balenes dissecades en diverses barraques de la ciutat. O les actuacions de companyies de lil·liputencs, nans diminuts que executaven exercicis gimnàstics o cantaven. A més de zoològics humans, com els aixanti que es van establir a la ronda de la Universitat, els sudanesos del passeig de Gràcia, els esquimals de l'Eixample, els senegalesos del Tibidabo o el famós circ de Buffalo Bill, amb els seus indis nord-americans.

El darrer lloc a acollir aquests espectacles va ser el Paral·lel, l'avinguda que en veuria la decadència i extinció. Quan, a principis del segle xx, el botxí Nicomedes Méndez va sol·licitar a l'Ajuntament d'obrir davant d'El Molino una barraca on mostrar reproduccions en cera de les seves víctimes, mentre explicava les execucions respectives als espectadors, ja estava parlant d'una altra època. Un espectacle així ja no tenia cabuda en aquell nou món dominat per la ràdio i el cinema, formes capaces d'oferir al seu públic un realisme superior, i no menys truculent, del que havia prevalgut

fins aquell instant. Incapaces de competir amb aquella nova tècnica, les barraques de monstres només es van perpetuar, paradoxalment, en l'imaginari cinematogràfic.

L'Enric ha fet una feina monumental per preservar aquest passat i oferir-ne un panorama ampli al lector contemporani, que en aquestes pàgines que segueixen trobarà un univers tan poc conegut com fascinant. Un llibre que farà les delícies de l'aficionat a la història més amagada de la nostra ciutat, d'on sortien unes quantes novel·les si hem de jutjar pels insòlits personatges que l'habiten: éssers que van ser percebuts en el seu moment com a fenòmens, a cavall entre la humanitat i l'animalitat, com Julia Pastrana, la *Dona Mico*; Jo-Jo, el *Nen amb Cara de Gos*; Krao, la baula perduda; Alice Elizabeth Doherty, coneguda com la noia amb pèl de llana; Lionel, l'*Home Lleó*, o la dona tigre. A més dels famosos homes mico Kauka i Pongorila, que competien per atreure el públic a les seves respectives funcions al Circ Eqüestre Barcelonès i al Teatre Circ Barcelonès. O dels siamesos, com les germanes Radica i Doodica, que actuaven acompanyades d'un lil·liputenc conegut com el *Príncep Colibrí*. A aquests s'hi han d'afegir els homes salvatges, gegants com el *General Mil Hombres* o el gegant d'Altzo, els ventruts com Vracoman, els hermafrodites i els golluts (una població de nans d'alta muntanya, víctimes de l'endogàmia i la manca de iode, a qui alguns familiars sense escrúpols venien a les companyies itinerants). Un món delirant, i alhora d'una humanitat entenedridora, que va desaparèixer a mesura que el públic considerava l'exhibició de deformitats físiques com un negoci immoral, en què un petit grup d'empresaris es lucrava de persones que estarien millor en un sanatori que en una barraca de fira.

Aquest és un llibre estrany, calidoscòpic i sorprenent, que ens parla del plaer morbós d'observar les desgràcies alienes, contemplant-les com una meravella natural pròpia dels contes de fades. La fascinació que van generar aquells espectacles encara ens interroga, ara monopolitzada per una nova fornada de *freaks* exhibits des de la pantalla del televisor o a les xarxes socials. Són fenòmens d'una altra mena, però igualment utilitzats per una indústria de l'oci que els fa servir i després se'n desfà.

Amb aquest volum estem davant d'una Barcelona inèdita, sorprenent i tràgica, fins ara menyspreada pels historiadors convencionals i desconeguda pel públic general, que encara ens deixa el somriure congelat als llavis. Sense més preàmbuls, senyores i senyors: passeu, passeu i vegeu-ho!

Pròleg de Xavier Theros

ELS ORÍGENS DEL CIRC:

Vinculat el seu origen directament a l'expressió corporal, com ballarins de corda, volantins, equilibristes, funàmbuls, gimnastes, acròbates, forçuts, malabaristes, manipuladors d'objectes, faquirs, domadors i mags, el circ té el seu origen a Mesopotàmia, l'Orient Llunyà, Egipte, Grècia i Roma, fa més de cinc mil anys, i naixien principalment com a rituals religiosos, ensinistrament de guerra o com a manifestacions populars. Sempre acompanyats de músics, joglars, bufons, actors, i comerciants, amenitzaven les places dels pobles els dies de mercat, amb els seus espectacles. També van servir per entretenir monarques i cortesans fins que neix pròpiament l'espectacle del circ, a la fi de l'edat moderna. Aquestes fires giraven al voltant del calendari religiós i les activitats ramaderes i agrícoles. A més d'aquests espectacles circenses, se sumaven els il·lusionistes i titelles, els xarlatans i venedors d'herbes remeieres, ungüents, els oculistes, els arrencaqueixals, els zíngars o endevinadores del futur.

La creació del circ modern va arribar de la mà de Philip Astley (1742-1814), un militar que amb la seva habilitat com a genet, fa que els espectacles eqüestres s'incorporin. "El 1769 va inaugurar l'Astley's Riding House, una estructura de fusta amb un escenari en forma de cercle que facilitava al públic la visió de l'espectacle i als genets les acrobàcies, que s'acompanyaven d'una banda de música." Explica Enric H. March. "El 1770 Astley va incorporar a l'espectacle eqüestre els acròbates expulsats dels teatres i hi va incloure pantomimes, obres de mímica basades en la *Commedia dell'Arte*, d'on sorgiria un dels personatges clàssics del circ: el pallaso. L'èxit d'Astley va ser espectacular i va construir dinou circs estables per tot Europa."

LES BARRAQUES DE FIRA: ELS MARGES DEL CIRC

També el circ té marges i més enllà dels espectacles circenses, existia una altra classe social rebutjada, les persones marginades o aquelles persones amb característiques físiques explotades, fora del que cada època ha considerat normal, que, enganyades o empeses per la necessitat i la supervivència, no tenien cap altra manera de guanyar-se la vida que exhibir-se a canvi de diners. Aquestes persones s'instal·laven a les barraques situades als marges del circ, i feien les seves exhibicions que, en molts casos, eren de gran crueltat. "Les barraques de fira travessen la història de la humanitat, i en aquesta història, Barcelona hi té un paper important, tot i que secundari si el comparem amb el de ciutats com París, Londres o Nova York. Excepte en casos en què ha calgut recular molt més en el temps, abasta un arc cronològic que va des del segle XVIII fins al final de la Guerra Civil (1936- 1939), moment en què la situació política i social trenca amb la continuïtat del terç de segle anterior i coincideix amb un canvi de paradigma ètic que ja havia començat tímidament a principis del XX i que es consolida en els anys de la República." Assenyala March.

D'aquests tipus d'espectacle és d'on sorgeix l'anomenat **Fenomen de fira** o el **Freak Show**, que rep aquest nom arran de la pel·lícula *Freaks*, estrenada el 1932, on apareixien

personatges presentats com a monstres o fenòmens, que patien obesitat, raquitisme, hirsutisme, nanisme, gegantisme, policefàlia, microcefàlia, albinisme, intersexualitat, androgínia, amputacions, malformacions òssies, o tenien òrgans supernumeraris o els cossos units, com els germans siamesos, aquests tipus d'espectacles populars que ja a partir del segle XVI comencen a tenir rellevància.

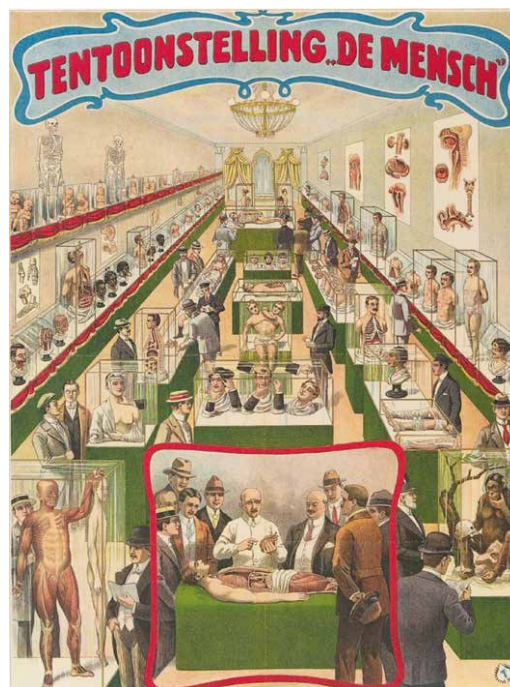
A més d'aquests espectacles del freak show, també en destaquen els espectacles protagonitzats pels **faquirs**, personatges que posen el seu cos al límit de l'humà i que encara perduren; **la mort com a espectacle**, com les execucions públiques a les forques i a garrot, fins a les decapitacions com a espectacle d'il·lusionisme; **els zoològics d'animals**, amb ensinistrament i exhibició d'animals al circ –pràctica prohibida en l'actualitat–, datada la primera col·lecció o *ménagerie* a Barcelona el segle xiii, a l'Hort Comtal, a la muralla exterior del Palau Reial Major, i traslladada posteriorment al carrer Palau Reial Menor de Barcelona (situat entre els carrers d'Avinyó i d'Ataülff), on romandria fins a finals del segle xviii. Les primeres exhibicions públiques són a finals de segle xviii, als horts de la part baixa de la Rambla, amb el temps les col·leccions s'aniran ramificant per altres indrets del centre de la ciutat al llarg del segle xix, que aniran desapareixent com a espectacles individuals en integrar-se al circ o amb la creació del Parc zoològic. Per altra banda, entre els anys 1888 i 1929, s'inicia un nou espectacle, el **zoològic humà**, on diverses tribus o grups humans, amb persones considerades rareses, salvatges o baukles perdudes en l'evolució, van ser exhibits a Barcelona, continuant una tradició de l'Europa Colonial. Un altre espectacle de barraca o ambulant, era el **Museu de Cera**, a principis del segle xviii, amb reproduccions tridimensionals de personatges famosos, històrics o religiosos. I, per últim, el **Museu anatòmic**, que mostrava preparacions anatòmiques, normals, o patològiques, i representant malalties realitzades amb materials com la cera, els guix o el cartró pedra, i estaven destinades a l'estudi de la medicina.

Barraques de fira a la dreta del Circ Eqüestre de la plaça de Catalunya, cap a l'any 1888 (AFB /Josep Esplugas)

L'any 1896, a París, l'Home dels Boscos era presentat com a descendent de l'encreuament entre una dona de Borneo i un simi (Blanchard, P. et al. [eds.]. *Exhibitions. L'invention du sauvage*. París: Musée du Quai Branly, 2011, p. 63)

Cartell d'Adolph Friedländer per al Museu Anatòmic dels Països Baixos, 1923 (Blanchard, P. et al. [eds.]. *Exhibitions. L'invention du sauvage*. París: Musée du Quai Branly, 2011, p. 101)

La barraca ambulant del Gran Cinematógrafo Paralelo, cap al 1900, amb el públic escoltant i observant l'orgue (AFCEC / Lluís Girau Iglesias)

Lluís Martí Codolar amb un camell i un dromedari de la seva col·lecció, als jardins del Palauet Martí Codolar a Horta de Sant Genís (actualment districte d'Horta-Guinardó), 1890 (Arxiu Museu Martí Codolar/Foto: Kimm)

Anunci de l'home mico de la barraca de fira de Francesc Roca al Paral·lel (Arxiu particular d'Enric H. March)

Fermín Arrudi, O chigant aragonés, en un cartell de la seva estada a París, entre el 1896 i el 1897 (BNF)

Arribada del faquir Sunahya a l'estació de França de Barcelona, 1929 (ANC / Gaspar, Sagarra i Torrents)

L'encantadora de serps Nala Damajanti, Circo Price, 1886 (BNE)

El cos embalsamat de Julia Pastrana, cap al 1860 (Wellcome Collection, Londres)

Una nena congoleesa al darrer zoològic humà, a l'Exposició de Brussel·les de 1958

Enric H. March És llicenciat en Filologia Hispànica i Semítica, exerceix de professor i historiador, i ha treballat de lexicògraf, fotògraf, documentalista i editor. Ha fet conferències en universitats i societats d'Història, d'Història de la ciència i d'Arqueologia d'Espanya i Colòmbia. A Viena Edicions ha publicat *El Rec Comtal. 1.000 anys d'història* (2016), *Barcelona. Anatomia històrica de la ciutat* (2018) i *Guia del Rec Comtal* (2019). A més, és autor de *Barcelona, una ciutat de vestigis* (2016), *Somorrostro. Mirades literàries* (2018) i coautor de *L'abans de Barcelona. El Clot - Camp de l'Arpa. Recull gràfic, 1885-1979* (2015) i *L'abans de Barcelona. Ciutat Vella. Recull gràfic*,

Per a més informació i o materials:

<http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/>

Laura Santaflorientina / Tel. 699061244 / E-mail: laurasantaflorientina@gmail.com